

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADEMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI
SZILY KÁLMÁN.

Szerkesztő
s kiadó hivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

IV. KÖTET.

1893. Deczember 15.

12. FÜZET.

Gróf Széchenyi István hirlapi cikkei.

(Zichy Antal tt. november 20-án tett előterjesztése.)

Mindazok, a kik Széchenyi életrajzi adataival vagy általában a forradalom előtti időszak művelődési történelmével foglalkoznak, bizonyynyal örömhír gyanánt veendik, hogy a M. Tud. Akadémia korszakalkotó hazánkfia összes műveinek újabb s teljes kiadását napirendre tűzte. Ezek sorozatát pedig nagy gondal egybegyűjtött s kellő magyarázatokkal ellátott *hirlapi cikkeivel* kezdi meg. Erre nézve különösen döntő volt azon ok, hogy korábbi, nagyobb szabású művei, u. m. a *Hitel, Világ* és *Stádium* vagy a *Kélet Népe* stb. még közkézen forognak s legalább is antiquariusi úton könnyen hozzáférhetők, míg *hirlapi cikkei*, melyek pedig tevékeny életének jó egynehány esztendejét vették igénybe s a nagy reformátort, mint a magyar journalistika megalapítóját ismertetik meg velünk, félig feledésbe sülyedve temetkeznek a hajdani *Társalkodó* és *Jelenkor* porlepte köteteibe, próbára téve olykor az utána járók kitartását, szorgalmát.

E hirlapi cikkek, a Széchenyi-bizottság kiadványainak különben VII—VIII. száma gyanánt, két jókora kötetet töltenek be, melyek másodikika is készen van s gyorsan fogja követni a most bemutatott elsőt. Bevezetésképen megelőzi Széchenyi egész írói munkásságának ismertetése, mely összes műveinek átnézetét foglalja magában s a *Budapesti Szemle* olvasói előtt már ismeretes. Vissza kellett menni a kezdet kezdetéhez, mely a *Felső-magyarországi Minerva* 1828. június- és szeptember-havi füzeteiben, mintegy próbaképen, inkább csak külsőségekkel bibelődve, nyitja meg a pályát, mely azonnal a *duna-hajózdai* hosszas cikksorozattal nagyobb méreteket vesz fel. E sorozat, mely Paziuzzi jó német fordításában egy kis kötetre ment (Über die Donauschiffahrt Ofen 1836), 1834-től 1838-ig terjed, ekkor is befejezés nélkül, mert az ígért folytatás a XXII. cikk után sohasem jelent meg. Dióhéjba szorítva, de a mellett jellemző részleteket tartalmazó érdekes kitérésekkel bővítve, élénkbe

ereklyékkel fogunk rendelkezni: az emberi tudás lehetősége határain belül biztosan ki lesz deríthető, mely sajátságokat kelljen az «egyéni» (individualis), a «családi» (familia) és a «faji» (race) bélyeg rovatába sorolnunk; mikor ugyanis a közös sajátságokból egyfelől a «családi» és másfelől (t. i. a többi régi magyar testereklyék összehasonlítása révén) a «faji» bélyeget levonhatjuk. Csakis majd akkor fog annak az ideje elérkezni, hogy a magyarok faji eredetének embertani problémáját szigorú tudományos elvek szerint foganatba vehetjük. Minthogy pedig az Árpádok embertani buvárlata nemcsak a hazai, hanem általában véve is a tudományosságra nézve felette érdekes, kíváncsú, hogy e buvárlat kivitele, illetőleg közrebocsátása elé semmiféle akadály ne gördítessék.

Jelentés. Szász-Kóburg-Góthai Fülöp herceg numismatikai dolgozatairól.

(Kivonat *Goldziher Ignác* rt. 1893. október 23-án tartott előadásából.)

Mióta *Karabacek József* bécsi professor beható kutatásai és fényes publicatiói alapján mind világosabban pillanthatunk be azon nagyszerű történelmi forráskincstárba, melyet a Rainer főherceg papyrus-gyűjteménye körülbelül 27 évszázadra terjedő, 100,000 okiratarabjával magában foglal, azóta az iszlám története némely homályosabb fejezetére is váratlan fény derül.*

E jelentésem tárgyára e mozzanatok egyike nagy fontossággal bír.

Karabacek kimutatásai előtt csak egész általánosságban birtunk tudomással azon tényről, hogy az iszlám rohamos hódításai után az első évtizedekben e hódítások által alig változtak meg az iszlám hatalmának alávetett tartományok közigazgatási körülményei. Most a legapróbb részletekig tájékozunk bennünket e viszonyokra nézve a Rainer főherceg papyrusaiból előkerült eredeti okiratok. Ezek félreismerhetlen módon tesznek tanúságot azon tényről, hogy a közigazgatás dolgában a hódítók az alávetett tartományok régi viszonyait nem igen bolygatták, sőt a közigazgatásban kénytelenek voltak a régi rendszert, az alávetett népekből kínálkozó alkalmas hivatalnokokkal, a régi institutiók épségben tartása mellett folytatni.**

* *Mittheilungen aus den Papyrus Erzherzog Rainer* 1887. óta Bécsben megjelenő gyűjteményes munka (most az 5. kötet van megjelenőben). E kincses bánya összefüggő átnézetét nyújtja most: *Papyrus Erzherzog Rainer: Führer durch die Ausstellung* (eddigelő 2 kötet). Bécs, 1892—93.

** Lásd bővebben: *Karabacek, Ergebnisse aus den Papyrus Erzherzog Rainer, Bécs, 1889. a 12. és kk. lapokon.*

Csak *Abdalmalik* omajjád khalifa idejében áll be (693. Kr. u.) a közigazgatás reformja nemzeti, arab irányban. Miután a khalifa uralmának számos belső és külső ellenségeivel nagy sikerrel megvívott volt, a közigazgatás hivatalos nyelvére nézve felszabadulást kísérlett meg az idegen befolyás alól.

Az iszlám belső történetében e nevezetes fordulópontnak hatása a pénzverés ügyében is nyilvánult. *Abdalmalik* előtt a byzanci császárnak aféle jus reservátuma volt, hogy a görög pénzek maradjanak forgalomban az araboktól meghódított görög tartományokban p. o. Szíriában, és hogy a császárság pénzei szolgálgjanak alapul a khalifák által előállított pénzdaraboknak. Ennek felel meg azon numismatikai tény, hogy egészen *Abdalmalik* nemzeti reformjáig a pénzeken egyoldalt a byzanci császárok képeivel, keresztény symbolumokkal, görög írással találkozzunk, a másik részén meg az arab felírás a pénzek újabb rendeltetéséről tesz tanúságot.

Csak *Abdalmalik* khalifa idejében változik meg e viszony. Ezóta találkozunk csak tiszta arab veretű mohammedán pénzekkel.

Könnyen érthető, hogy történelmi szempontból mennyire érdekesek a nemzeti reformot megelőző időből való őstypusok, melyekkel csak nagy ritkán találkozunk a nyugati gyűjtők, úgy-mint nyilvános gyűjtemények kincsei között.

Szász-Koburg-Góthai Fülöp herczeg éremgyűjteménye több nevezetes példányát birja a mohammedán pénzügy-történet leg-régibb korszakáról tanúskodó pénzeknek és nagy szolgálatot tesz a herczeg a keleti történet-tudomány e fontos ágának, hogy arra határozta el magát, hogy e ritka kincseket egyenként bemutatja az érdeklődő tudós közönségnek.

Az erre szolgáló sorozatos munkából eddigelé két füzet jelent meg,* melyeket a herczeg sziveskedett könyvtárunknak is megküldeni. E tanulmányok célja, a pénzpéldányok ismertetésén kívül azon tanulságokat is feltüntetni, melyek belőlük a kelet politikai és művelődési történetére nézve levonhatók. Az első füzet túlnyomó része igen fontos vizsgálódásokat tartalmaz az *Abdalmalik* előtti és a reformját követő valuta-viszonyokról. Ezek részleteivel itt nem foglalkozhatom bővebben. Kutatásai során Koburg Fülöp herczeg nagyon meglepő adatokkal ismertet meg, melyek kiderítésében *Karabacek* tanulmányai nagyban elősegítették. Különösen két pénzdarab az, melyeknek meghatározása a legnevezetesebb fölfedezések közé tartozik, melyek a keleti numismatika terén eddig előfordultak. E példányok ugyan nem a herczeg gyűj-

---

* *Curiosités orientales de mon Cabinet numismatique.*
1. füzet (Bruxelles, 1891.), 2. füzet (u. o. 1893.).

teményéből valók, de az Abdalmalik idejét megelőző pénzverési viszonyok ismeretére nézve a legnagyobb fontossággal bírnak és e kapcsolatban legelőször vannak bemutatva és méltatva. Ugyanis a Rhode-féle gyűjtemény két darabjáról van szó; az egyiket maga Muhammed próféta verette, a másikat vetélytársa, az «ál-prófétaként» ismert Muszejhina, ki Mohammed sikereit egy ideig komolyan veszélyeztette. Az utóbbi latin szövegű, melyben az «álpróféta» *Apostolus Dei* névvel szól magáról. Ezek az iszlám legrégebbi érem-példányai, és ez alkalommal legelőször vannak közzétéve. Folytatólag a herceg a saját gyűjteményeinek oly darabjait ismerteti, melyek az iszlám legelső hódításait jelenítik meg, különösen azon hódító hadjáratot, melylyel az iszlám hős hadvezérei a byzanci birodalomhoz tartozó Syriát ejtették az új vallás hatalma alá. A második füzetet egy érem ismertetése tölti ki, melyet Szelmán ibn Rabi a hadvezér 636/7-ben Kóporc, Antiochiától éjszakkéltre a hegyek között fekvő syriai város meghódítása után veretett. Ez érempéldány tisztán mutatja elénk a byzanci-arab típust. Az érem mindkét oldalán nehezen kibetűzhető arab írásjegyek a görög császárság és a keresztény vallás synbolumait veszik körül. Az egyik oldalon Anthemius görög császár (uralkodott 467—472.) arczképe látható; tehát régi pénzdarabokat is használtak az arabok saját pénzeik előállítására. A görög symbolumokat környező arab felirat néhány nevezetes adattal szolgál a mohammedán numismatika egyes részleteire nézve. Karabaceknek sikerült a nehezen érthető betűcsoportokat nemcsak magukban véve megmagyarázni, hanem általuk némely byzanci pénzeken található egy homályos jelzésre is fényt deríteni. Kétségtelenül kimutatta ugyanis, hogy a Szelmán emir pénzén az arab *amân* szó olvasható. A betűk balról jobb felé haladnak, minthogy a pénz előállítására alkalmasint görög mestereket vettek igénybe, kik a jobb oldal felől haladó írást nem birták alkalmazni. Az *amân* szó, mely annyit jelent, hogy *biztonság* és a «pardon» fogalmának műszava, azt fejezi ki, hogy a meghódított várossal békét kötött a hódító, s a lakosoknak sértetlenségét biztosította. Kimutatja, hogy az *amân* szó itt csakis a görög érmenek található azonos értelmű kifejezésnek a régi fordítása, a mennyiben kétségtelennek tartja, hogy a régi görög pénzeken látható e homályos jel: ΑΦ, nem magyarázható másra, mint e görög szóra ἀσφαλεις, mely teljesen födözi az arab *amân* szót; mindkettejük annyit jelent, hogy: Pax et securitas. De még más tekintetben is nyújt az érem históriai tanulságot. Rendesen azt szokták ugyanis hinni, hogy az iszlám kezdetétől fogva a pénzverés egyedül a khalifa joga volt. E syriai hódítási érem a hódító hadvezér nevére van verve. Régi időkben, úgy látszik, a khalifa személyes joga a pénzveréssel szemben még nem volt kifejtve.

Az iszlám patriarkális idejéből származó éremdarabokon kívül a herczeg gyűjteményében levő egy újabb pénzdarabot is bemutat, melynek ismertetése a Brüsszelben tartott «Congrès numismatique» alkalmával tartott előadásának tárgya volt.* E pénz 1313-ból való és Középázsia történetének egy nevezetes mozzanatát örökíti meg. A mongol Hulágu dynastiájából származó Öldsaitu Khudábende szultán, ki pogányból lett muhammedánná, még pedig előbb a sunnita, majd pedig később a siíta felekezeti híve,** annak emlékére készíttette az emlékérmét, hogy szék-városát, a Perzsaországban levő Szultánijjá-t, mely város sok ideig e vidék kulturéletének királyi központja volt, megalapította.

A pozsonyi és szepesi kamarák 1565–1604.

(Kivonat *Acsády* Ignác lt. nov. 6-án tartott felolvasásából.)

A XVI. század utolsó évtizedeiben Magyarország pénzügyeit különösen két körülmény befolyásolta a legártalmasabban. Ezek a török uralom és az idegen befolyás terjedése. Miksa király alatt az országnak már sokkal nagyobb területe állt török uralom alatt vagy volt a török pusztításainak kitéve, mint Ferdinánd alatt s Rudolf korában a török vész még nagyobb arányokat öltött, mint Miksa alatt. Mindez természetesen nagyban befolyásolta a pénzügyeket s az állam fokozatos elgyöngülése a közjöveldelmek apadásában nyert kifejezést. Másrészt a magyar pénzügyek vezetésében a bécsi befolyás is egyre nagyobb hatalomra vergődött. A még Ferdinánd alatt alapított nagy központi hatóságok, az udvari kamara s a hadi tanács Miksa alatt szilárdultak meg s egyre inkább beavatkoztak a magyar országos főhatóságok jogkörébe, egyre inkább megnyirbálták azok függetlenségét. 1567 óta állandó a panasz a magyar országgyűlésen az idegen hatóságok törvénytelen beavatkozása ellen s a későbbi gyűlések tárgyalásait gyakran elmergesítették.

* *Une médaille commémorative de la fondation et de l'achèvement de la ville de Sultanije* 1305–1313 (Bruxelles, 1891.).

** V. ö. tanulmányomat: *Beiträge zur Literaturgeschichte der Ši'a und der sunnitischen Polemik* (Bécs, 1874.), melyben a nagyhatású fejedelemről bővebben szóltam (31. és kk. lapokon). Nevezetes, hogy még a hidsra 707. (kezdet 1307. július 3.) évéből találkozzunk Khudálende egy pénzpéldányával, mely a sunnita felekezet symbolikus jellemét tünteti fel (kiadva a pétervári csász. archaeologiai társaság *Zapiski* című folyóiratában IV. köt. 307. l.). Ugyanezen évre teszik a történeti tudósítások a fejedelemnek a siíta felekezetre való áttérése időpontját.